

УДК 330.34.01: 330.865

Борейко В.І., д.е.н. (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

ВИКОРИСТАННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ СОЦІАЛЬНИХ ІДЕЙ М.І. ТУГАН-БАРАНОВСЬКОГО ТА Й.А. ШУМПЕТЕРА

В статті досліджується можливість застосування в сучасній Україні соціальних ідей М.І. Туган-Барановського та Й.А. Шумпетера, пропонуються заходи для згладжування соціальної нерівності між різними верствами населення.

In the article possibility of use of social ideas of M.I. Tugan-Baranovsky and J.A. Shumpeter in modern Ukraine is investigated, measures for smoothing of social inequality between the different layers of population are offered.

Розбудовники ринкових засад господарювання в Україні спираються на науково-теоретичні положення та практичні рекомендації світил світової економічної думки А. Сміта, Д. Рікардо, А. Маршала, Дж. М. Кейнса, Л. Ерхарда, М. Фрідмена та ін.

Однак, непродумане використання «застарілих» положень економічної теорії та практичного досвіду зарубіжних країн без врахування українських особливостей «кинули» національне господарство в обійми «дикого» капіталізму XVIII-XIX століть. Сьогодні в Україні, як і двісті років тому в західних країнах, відбувається інтенсивне збагачення невеликої групи бізнесменів за рахунок збідніння широких верств населення. При цьому, обгрунтовується ідея, що заради майбутнього розвитку держави необхідно створити сприятливі умови для розвитку великого бізнесу, відклавши кардинальне вирішення соціальних питань на майбутні роки.

Без сумніву такі підходи до функціонування національної економіки не отримують підтримки в населення, а значить всі здійснювані українськими урядовцями реформи загода приречені на невдачу. Отже, виникає необхідність визначитися, що повинно бути пріоритетом розвитку держави – нарощування валового внутрішнього продукту чи зростання доходів населення; чи можна поєднати ці дві стратегічні цілі розвитку України? Зазначене визначило актуальність дослідження соціальних ідей відомих світових економістів М.І. Туган-Барановського та Й.А. Шумпетера.

Проблема соціальних взаємовідносин в суспільстві завжди були в центрі уваги провідних українських економістів, серед яких, в першу чергу, необхідно виділити М.І. Туган-Барановського. Наприкінці XX та на початку XXI століття соціальні питання в Україні досліджували такі відомі вчені:

А. Алексеев, Ю. Архангельський, Г. Волинський, В. Геєць, А. Чухно, І. Гнибіденко, В. Єременко, Е. Лібанова, Д. Полозенко, О. Радзівський.

Практично у кожній роботі зазначених науковців акцентується увага на зростанні диспропорції у доходах різних верств населення та невиконанні державою своєї соціальної функції. Так, Г. Волинський відмічає: «Разом з тим в Україні є чимало мільйонерів (у доларовому еквіваленті) і навіть декілька мільярдерів, які менш за все переймаються інтересами незахищених верств населення. Таким чином, нагромадження суспільного капіталу в країні має полярну форму» [1, С. 82].

Проте, стурбованість вчених наведеною проблемою поки що не призвела до запровадження та реалізації в Україні заходів з посилення соціального захисту та вирівнювання доходів різних верств населення.

Метою даної статті є аналіз соціальної ситуації в країні, дослідження соціальних ідей М.І. Туган-Барановського та Й.А. Шумпетера, можливості застосування їх в сучасній Україні, а також розроблення заходів для згладжування соціальної нерівності між різними верствами населення.

Питання соціальної рівності та справедливості перед світовим співтовариством гостро стояло на початку минулого століття. Більшість західних країн і відповідно провідні економісти того часу повинні були визначитися – надати перевагу розвитку капіталістичних відносин, які спираються на прагнення кожного індивідуума до збагачення, чи розбудовувати соціалізм, в основі якого лежала соціальна рівність та диктатура пролетаріату. В цей період найбільш виважено до обґрунтування напряму розвитку держави підійшли два всесвітньо відомі вчені – наш земляк М.І. Туган-Барановський та Й.А. Шумпетер.

М.І. Туган-Барановський вважав, що капіталізм необхідно трансформувати, щоб усунути антагоністичні відносини між власниками землі, капіталу та праці. Формою організації неантагоністичного виробництва, на думку вченого, повинні стати кооперативи: «Кооперація являє собою прямиопротилежну (до капіталістичного підприємства) систему господарства. В ній панує не капітал, не річ, а людина, особистість» [2, С. 434]. При цьому, М.І. Туган-Барановський допускав збереження приватної власності, але тільки у вигляді дрібної власності, яка доступна робітнику та зазначав, що «...кооперація при такому розумінні стає як би новою формою капіталізму, обмеженого в інтересах працюючих мас» [2, С. 437]. При цьому, вчений вважав, що кооперативи не послаблюють капіталізм, а дозволяють йому вижити.

Й.А. Шумпетер, який розвинув учення нашого геніального земляка, оцінюючи здатність капіталізму до виживання, зазначав: «Оскільки довгострокові інтереси суспільства цілком і повністю знаходяться в руках верхніх шарів буржуазного суспільства, люди абсолютно природно враховують інтереси тільки одного цього класу, а для народних мас важлива саме найближча перспектива» [3, С. 527]. Таким чином, австрійський вчений визначав пріоритети соціалізму: «По-перше, про це говорилося в попередньому розділі, коли мова

йшла про капіталізм, і тепер це потрібно підкреслити стосовно соціалізму – ні для нас, спостерігачів, ні для тих людей, які пов'язують з соціалізмом свої надії, економічний аспект – не єдиний і навіть не найбільш важливий» [3, С. 553].

Отже, Й.А. Шумпетер визначив соціалізацію (підкреслимо, що саме соціалізацію, а не соціалізм) пріоритетом розвитку будь-якої країни. При цьому, відомий вчений, задовго до краху світової соціалістичної системи, обґрунтував напрями соціалізації в умовах зрілості суспільства, коли вона здійснюється за згодою різних верств населення і сьогодні яскраво втілена в північноєвропейських країнах, та соціалізація на стадії незрілості, яка реалізується революційним шляхом, що було зроблено в Росії [3, С. 613-622].

Отже, М.І. Туган-Барановський та Й.А. Шумпетер основою успішного розвитку будь-якої держави вважали усунення конфліктної ситуації в суспільстві між різними верствами населення через запровадження принципу соціальної справедливості та вирівнювання доходів громадян з різними достатками.

Наприкінці ХХ століття ці ідеї найбільш повно були втілені в Швеції. При цьому, як зазначає Г. Волинський: «В основі шведської моделі «демократичного соціалізму» лежить соціалізація сфери розподілу національного доходу шляхом більш активного і масштабного, ніж в інших розвинутих країнах, використання податково-трансферного механізму. Зокрема, податок на прибуток великих корпорацій у Швеції становить близько 70% балансового прибутку». «Соціалізація сфери розподілу призвела до двох головних результатів. По-перше, зменшилася соціальна диференціація населення внаслідок перерозподілу первинних доходів: розрив у кінцевих доходах верхнього і нижнього децилів, як уже зазначалося, становить у Швеції 2,7 рази, тобто є меншим, ніж у будь-якій іншій високорозвинутій країні» [1, С. 80-81].

Водночас, в Україні, після здобуття нею незалежності, розшарування у доходах різних верств населення суттєво поглибилося. Так, у 2006 році співвідношення між загальними доходами 20% найбільш та 20% найменш забезпеченого населення досягло максимуму у новітній історії України та становило 4,7 рази (таблиця), що перевищувало вище наведений показник Швеції на 74%. При чому, зростання цього показника в Україні спостерігалось в той час, коли національна економіка демонструвала стабільні темпи економічного зростання, і тільки в умовах світової фінансово-економічної кризи розшарування в доходах населення України знизилось до 3,6-3,8 рази.

Диференціація життєвого рівня населення України

Роки	Співвідношення доходів 20% найбільш та 20% найменш забезпеченого населення, рази		Частка населення із середньодушовими доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму, відсотків	
	грошових	загальних	грошовими	загальними
2000	6,0	4,4	87,9	80,2
2001	6,0	4,6	89,0	82,7
2002	5,7	4,5	88,4	83,3
2003	5,7	4,4	83,4	76,2
2004	5,5	4,6	73,8	65,6
2005	5,5	4,6	64,0	55,3
2006	5,5	4,7	59,4	50,9
2007	4,1	3,6	39,8	29,3
2008	4,2	3,8	25,6	18,1
2009	4,1	3,7	30,4	21,4

* Складено за даними [4].

Ще більша диференціація в Україні спостерігається у грошових доходах населення. У 2000-2001 роках співвідношення між грошовими доходами 20% найбільш та 20% найменш забезпеченого населення складало 6 разів, і тільки у 2007-2009 роках цей показник знизився до 4,1.

Крім того, слід наголосити, що в 2001 році, коли доходи багатшої частини населення перевищували доходи малозабезпечених громадян в 6,0 рази, частка населення із середньодушовими доходами нижчими прожиткового мінімуму становила 89,0%. Отже, можна зробити однозначний висновок, що стрімке збагачення невеликої групи бізнесменів відбувалося за рахунок зuboжіння більшої частини населення України.

Впродовж 2000-2007 років в результаті нарощування виробництва національного продукту, доходи населення України суттєво зросли. Однак, у 2007 році близько 40% українських громадян отримувало зарплату меншу від прожиткового мінімуму. У 2008 році цей показники знизився до 25,6%, проте в 2009 році він знову зріс до 30,4%.

Наведені дані засвідчують, що в погоні за зростанням валового внутрішнього продукту (ВВП) в нашій країні не приділяється достатньої уваги соціальному захисту всіх громадян, а декларовані реформи в податковому та соціальному законодавстві реалізуються для невеликої групи обраних осіб.

Однак, в працях відомих теоретиків соціально орієнтованої економіки М.І. Туган-Барановського та Й.А. Шумпетера, не говорячи вже про засновників марксизму К. Маркса та Ф. Енгельса, обґрунтовано, що доведені до відчаю зuboжілі верстви населення можуть вдатися до збройного захисту своїх інтересів, завдавши цим збитків панівним класам. Тому Й.А. Шумпетер і пропонує знайти компроміс між різними категоріями населення, щоб уник-

нути сценарію, який мав місце у 1917 році в Росії, коли в результаті громадянської війни загинули мільйони ні в чому не повинних громадян.

Звичайно нинішня ситуація в Україні не настільки загрозлива, як у 1914-1917 роках у Російській імперії, тому катаклізми тих років не будуть повторені. Проте, низький рівень доходів простих українських громадян, недовіра до органів держаної влади, невпевненість у завтрашньому дні змушує їх вдаватися до інших форм опору: виїзду найбільш талановитих та працездатних до інших країн, переведення функціонування малого та середнього бізнесу в «тінь», орієнтації недобросовісних державних чиновників, медиків, освітян не на виконання обов'язків, за які вони отримують заробітну плату, а на створення корупційних схем збільшення своїх доходів. Крім того, низький рівень доходів є одною з основних причин невисокої продуктивності праці, зменшення народжуваності та збільшення злочинності в Україні.

Отже, проблема забезпечення соціальної справедливості в Україні, яка була актуальною в першій половині ХХ століття, коли її досліджували український вчений М.І. Туган-Барановський та його австрійський послідовник Й.А. Шумпетер, є не менш актуальною сьогодні з тою відмінністю, що провідні країни світу мають великий теоретичний та практичний досвід з вирішення соціальних питань.

При цьому, слід погодитися з В. Єременком, який зазначає: «Еволюційні процеси людської цивілізації супроводжуються закономірними процесами «соціалізації», які пов'язані з самою природою людського буття» [5, С. 24].

Виходячи із зазначеного, можна зробити висновок, що для того, щоб будь-які реформи в Україні були успішно реалізовані, вони повинні мати під собою соціальне підґрунтя. Тому, з метою згладжування соціальної нерівності в нашій країні необхідно:

- заборонити реєстрацію підприємств із статутним капіталом, що походить з України, в офшорних зонах та посилити контроль за використанням фінансових ресурсів крупними підприємствами, особливо тих, які співпрацюють з закордонними партнерами;

- запровадити помірно прогресивну шкалу оподаткування прибутку підприємств, доходів фізичних осіб та нерухомого майна громадян;

- встановити ранги та відповідні їм посадові оклади державних службовців таким чином, щоб найбільший оклад в Україні не перевищував десятикратного розміру мінімальної заробітної плати. Аналогічно необхідно вчинити з пенсійним забезпеченням, тобто максимальна пенсія не повинна перевищувати мінімальну більш ніж в десять разів;

- посилити соціальну роль колективного договору, в якому необхідно закріплювати, передбачені законодавством, мінімальні норми з забезпечення працівників підприємств місцями в дитячих садках, оздоровчими путівками та житлом на паритетних засадах;

- створити сприятливі умови для функціонування кооперативів та інших форм колективної організації праці, з посилення соціального захисту всіх учасників таких об'єднань;

- передбачити декларування всіма громадянами країни витрат, які перевищують стократний розмір мінімальної заробітної плати;

- поступово підвищити у собівартості виробництва продукції питому вагу заробітної плати до стандартів економічно розвинутих країн світу;

- реформування системи пенсійного забезпечення розпочати зі збільшення пенсійного віку для високопосадовців органів державної влади та категорій громадян, яким строк виходу на пенсію регулюється спеціальними законами;

- запровадити в Україні медичне страхування та законодавчо закріпити перелік медичних послуг, які повинні надаватися безплатно кожному громадянину країни за рахунок коштів державного бюджету.

Узагальнюючи проведені дослідження, можна зробити такі висновки:

- соціальна політика держави і соціальна рівність її громадян є основою для успішної реалізації реформ та розвитку будь-якої держави;

- для зменшення диференціації в доходах різних верств населення України необхідно скористатися соціальними ідеями М.І. Туган-Барановського та Й.А. Шумпетера, досвідом Швеції та інших високорозвинутих країн;

- заходи із згладжування соціальної нерівності в Україні повинні включати посилення контролю над використанням фінансів підприємств, відновлення ролі колективного договору, запровадження прогресивної шкали оподаткування прибутку підприємств, доходів громадян та нерухомого майна, збільшення питомих ваг у собівартості продукції заробітної плати та впровадження медичного страхування.

1. Волинський Г. Про соціальну диференціацію населення / Г. Волинський // Економіка України. – 2008. – № 2. – С. 79-84. **2.** Туган-Барановский М.И. Социальные основы кооперации. – М.: Экономика, 1989. – 496 с. **3.** Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й.А. Шумпетер; предисл. В.С. Автономова; пер. с нем. В.С. Автономова, М.С. Любского, А.Ю. Чепуренко; пер. с англ. В.С. Автономова, Ю.В. Автономова, Л.А. Громовой, К.Б. Козловой, Е.И. Николаенко, И.М. Осадчей, И.С. Семененко, Э.Г. Соловьева. – М.: Эксмо, 2007. – 864 с. – Антология экономической мысли. **4.** Статистичний щорічник України за 2009 рік. – К.: Державний комітет статистики України, 2010. – 566 с. **5.** Єременко В. Соціальна економіка в концепції еволюції соціально-економічних систем / В. Єременко // Економіка України. – 2008. – № 12. – С. 19-28.

Рецензент: д.е.н., професор Павлов В.І. (НУВГП)